

341

ДРАГОМИР В. ЦЕРОВИЋ

МЕЂУНАРОДНО ПРАВО У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

С ПОГЛЕДОМ НА ПОСТАНАК И
РАЗВОЈ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

— ИСТОРИСНА СНИЦА —

БЕОГРАД 1941.

ДРАГОМИР В. ЦЕРОВИЋ

САВЕЗНО ИЗВРШНО ВЕЧЕ
ЦЕНТАР ЗА ИНФОРМАЦИОНУ И
ДОКУМЕНТАЦИОНУ ОБЛАТНОСТ

Inv. br.

3880

SIGN.

САВЕЗНО ИЗВРШНО ВЕЧЕ
ЦЕНТАР ЗА ИНФОРМАЦИОНУ И
ДОКУМЕНТАЦИОНУ ОБЛАТНОСТ

Inv. br.

7988

SIGN.

МЕЂУНАРОДНО ПРАВО У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

С ПОГЛЕДОМ НА ПОСТАНАК И
РАЗВОЈ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

— ИСТОРИСКА СНИЦА —

БЕОГРАД, 1941.

Инв. Т РОПОНІСТЕНО
888/47

ПРИСТУП

Пре но што би приступили излагању ма о чему у вези са Међународним правом у Средњем веку, жеља нам је да учинимо две врло важне напомене, како у циљу олакшавања ориентације читаоца приликом праћења излагања, тако и ради што боље прегледности приликом распоређивања чињеница у вези са Међународним правом у Средњем веку. Те две напомене састоје се у објашњењу проблематике и систематизације ове студије.

У првом реду ту је питање о постанку Међународног права; затим проблем чинилаца, који су утицали на стварање Међународног права; исто тако интересантан је и смисао којим је Међународно право вегетирало у Средњем веку, то јест његов тадашњи значај, схваћен као подлога за развитак и опредељење будућег, дакле садашњег стања и значаја Међународног права; најзад а у вези са овим последњим и питање погодности момента историског развитка етничких средина за развијање Међународног права у оно време.

Што се тиче систематизације, жеља је била да, због различности факата, буде изведена што детаљније а према напред постављеној проблематици, усвајајући при том, као техничку основу, опште-усвојене научне методе, најпре каузистички и хронолошки а затим метод координације и субординације појмова, помоћу принципијелног уопштавања.

Дословно, систем излагања биће следећи:

Приступ

ОПШТИ ДЕО

- 1 Општи погледи о постанку Међународног права
- 2 О чиниоцима постанка Међународног права
- 3 О значају и улози Међународног права у Средњем веку у поређењу са данашњим

ПОСЕБНИ ДЕО

Глава I:

Примарни фактори у формирању Међународног права

- 4 Рат
- 5 Трговина
- 6 Идеја мира и уговори о миру

Глава II:

Секундарни фактори у формирању Међународног права
у Средњем веку

- 7 Папство и царство
- 8 Хришћанство и рат
- 9 Пропагатори мира

Закључак

У свима параграфима Посебног дела биће хронолошки приказани догађаји од међународне важности, са једновременом анализом њихове тадашње међународноправне важности, као и њиховог одјека у средњевековној јуриспруденцији.

ОПШТИ ДЕО

1

ОПШТИ ПОГЛЕДИ О ПОСТАНКУ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

Данас, кад је у науци углавном пречишћено толико спорно питање о природи Међународног права, кад се dakле оно без двоумљења може уврстити у систем: правних наука, правног поретка и права уопште, данас није тако тешко одговорити на питање о постанку Међународног права као таквог. Оно је несумњиво творевина Новог века а нарочито најновијег доба.

Али ако се хоће испитивање порекла Међународног права, испитујући разне фактичке узроке, који су код људи, којима припада част стваралаца дела, предосновних за будуће, односно садашње Међународно право, изазвали потребу за теорском обрадом и за научним и практично-правним квалификовањем тих фактичких узрока, мора се признати да су за постанак Међународног права, сем Новог века, допринели можда чак и Стари век а нарочито историски период назван Средњим веком.

Баш о пореклу Међународног права, а нарочито о томе да ли оно датира као право још из Старог века, међу научним светом постоји извесан спор и мишљења су веома подељена. Једни тврде да је још у Старом веку постојало извесно Међународно право, истинा примитивно иrudиментарно, док други тврде да је оно искључива творевина новијег доба. И једни и други располажу добним аргументима; међутим нека буде дозвољено, наше лично мишљење је да имају права ови други: dakле Међународно право није постојало у Старом веку; оно је почело да се ствара у Средњем веку а створено је као такво у Новом веку.

Истина, ако се човек потруди да даде израз „Међународно право“ најшире значење, па га схвати као „сукоб интереса двају друштава, које ваља уредити“, по речима једног француског писца, онда се клица почетка Међународног права, може сасвим комотно пронаћи још у првим данима библиског стварања света; чим су се појавила два племена, два друштва, још од момента Каиновог братоубиства, кад

је он, одбегавши, са својом групом, почeo да „ради земљу у зноју лица свог“. Међутим, отишавши толико далеко у истраживању порекла Међународног права, сасвим је јасно да би се изашло из домена права и отишло на несигуран пут, доводећи, у крајњој линији, поново испитивача Међународног права пред дилему о његовој правној природи, која је уосталом већ једном позитивно решена.

Ако се пак, усвајајући мишљење друге групе научника избегне давање сувише широког смисла појму Међународног права, нарочито се трудећи да природу Међународног права, као права, не доведемо у питање, онда се следствено мора доћи до закључка да је Међународно право створено тек у Новом веку а да се почело стварати у Средњем веку.

Не би био добар пут у испитивању постанка Међународног права, ако би истраживач, ослонивши се на пример на постојање извесног трговинског уговора Рамзеса II или извесне амфикионије или азилије, пронашао у томе неке практичне резултате, можда неког старовековног Међународног права, не интересујући се да објективно уђе у суштину и стварну природу тих установа. Пут, којим треба поћи да би се објаснило зашто је Међународно право почело да се ствара у Средњем веку а не у Старом, може се пронаћи једино ако се уочи етничка, правна, политичка и национална разлика држава Старог и Средњег века а све то допуњено оцењивањем још и других, подједнако значајних специјалитета једног и другог века.

Малобројност, верска, политичка и трговачка изолованост и неузајамност државних творевина Старог века, сасвим природно, није ни могла бити база неких међународних, изузев ратних додира; по готову тада није могло постојати међународноправних веза. Као што се ни међу са-мим људима нису могли појавити неки правни односи — дакле право, пре но што се формирало људско друштво — дакле организована друштвена заједница — држава, не може се очекивати ни да се Међународно право јавило међу организованим народима — државама пре но што су се оне као такве афирмисале и пре но што се могла ако не остварити свест о међународној међузависности или свест о некој међународној заједници а оно бар појам о извесној могућности једног таквог остварења. Тада појам је продукт најновијих друштвених и правних концепција; извесан појам о међународној заједници уопште створен је тек у Средњем веку; Стари век пак веома је далеко од свега тога.

Једно од најважнијих преимућстава Средњег века над Старијим је многобројност, сличност, тешњи саобраћај, географска близина и већа нужност међународне сарадње средњевековних државних творевина, посталих приливом вар-

варског елемента, над преживелим, старовековним етничким групацијама. У таквој ситуацији било је и могућности да се развије једна врло жива међународна трговина, која је уосталом један од битних фактора формирању потребе за извесним међународноправним поретком. Таква се трговина у Старом веку, због мале екумене и рђавих комуникација, није могла ни замислити; тада је трговини недостајао не само међународни карактер, него чак и један толики опсег, који би нужно налагao потребу да буде регулисан каквим правним правилима: ван Египта или Персије, потом Грчке хегемоније и најзад Римске империје, није било више државних заједница, а њихова трговина, врло ретко изван граница простирања државног ауторитета, била је у изузетним приликама упућивана, по свом правцу простирања, у још непознате и некултурне делове тадашњег света; они су пак по природи свога врло елементарног јавног живота били далеко од ма каквог државног уређења, тако да ни саобраћај с њима није изискивао да се регулисава неким правилима међународноправне природе.

Сем тога, факат култа индивидуе у друштвеном животу као и сувише развијено осећање индивидуалности уопште, карактеристично за империјализам*) Старог века, није омогућавало чак ни животне сокове за опстанак једног Међународног права, а камоли остварење неких практичних резултата у том смислу. То најбоље доказује чињеница да, и ако је још у Старом веку било умова којима на пример идеја мира није била страна, као што је био случај Платона и Аристотела, никоме ипак није од ондашњих државника ни падало на памет да прекида скоро непрекидно ратно стање старих народа, остваривањем ма каквог корисног међународноправног акта, који би претпостављао реализације идеје мира, односно неко право регулисање међународних односа.

У потврду овим закључцима нека послуже следећа два примера специфичности старовековних међународних друштвених и правних концепција: у Египту је била од стране фараона изречена нека врста сакралне санкције за Египћане тиме што су им забрањивана путовања у иностранство. Још фрапантнији пример пружају староиндиске верозаконе књиге „Веде“, писане зенд-језиком, у којима је положај стања био скоро немогућ, јер је у „Ведама“ прописано да се после парија, дакле најниже касте људи, имају право узимати у обзир пси, па тек после паса странци.

*) Уосталом империјализам се ни данас није много изменио по својим тенденцијама.

Али човек би био једностран кад би се само на овим примерима задржао; може се наћи у Старом веку и на чињенице сасвим супротне, које су чак претпостављале ако не неке институције извесног примитивног Међународног права а оно бар стање које је, у најмању руку, наговештавало извесне међународноправне контуре, бесумње подобне да послуже као основа стварању Међународног права у далекој будућности, али и сувише аморфне, и проблематичне, да би се могле почастовати уопштавањем са веома удаљеним творевинама познијих епоха. Такав је случај са старојеврејским правом, које је прописивало заштиту странаца. Још значајнији пример пружа Грчка, у којој се, на први поглед, дошло и до неких практичних међународноправних резултата: задојени етничком и верском једнакошћу а често и у одбранбеном циљу, Грци су створили извесне азилије, прогнезије, симахије и амфикионије. Нарочито се симпатише међу научницима, присталицама хипотезе велике стариости Међународног права, са овом последњом установом. Међутим може ли се случај и Јевреја и Грка оквалификовати као Међународно право Старог века, кад се узму у обзир следеће чињенице: што су Јевреји, супротно својим суседима, фаворизирали странце, узрок треба тражити не у неком њиховом увиђању значаја и потребе таквог држања из разлога сходних међународноправним концепцијама, него у њиховим религиским схватањима саобразно јеврејској религији, за коју знамо да је један од најхуманијих међу стариим култовима. Исто је тако мало међународноправних намера и осећања код творца амфикионија, јер, ма да су стари Грци били исецкани на много разних државица, ако се оне уопште тим именом смеју назвати, не треба прећутати околност да су они сви били Јелини, исте вере, истог језика и истих наушних потреба.

Има још две врло важне околности које иду у прилог Средњем веку, то јест које искључују могућност формирања Међународног права у Старом веку. То су религиска и социјална структура Старог века; томе треба додати још и повремене империјалистичке тежње појединих античких држава, као што је био случај са Персиском, Македонском и Римском империјом; оне су, хотећи да прошире хегемонију над целим светом, тако замишљала да регулишу питање међународних односа. Интересантно је напоменути да баш тај моменат хоће неки историчари Међународног права да означе као један конструктиван међународноправни акт и ако он, у својој основи, ни мало не изгледа правни акт, него штавише међународноправна узурпација. Они чак желе да одредбе на пр. *iuris gentium* преставе као претечу међународноправних одредаба. Међутим то је велика грешка: не

треба никако губити из вида да је творац *iuris gentium*, нико други него сам Рим, и да његове одредбе, истина важе за странце, али само у Риму; најзад и као судија у евентуалним споровима појављивао се опет Рим.

Средњи век, самим тим што је био срећније судбине од Старог, јер га је на помолу у историју сусрело хришћанство, био је савршено погодно тле за клијање Међународног права. Хришћанство значи велики период културне и друштвене историје; оно проповеда јединство људског рода и једнакост раса, дакле скоро директно упућује на рад у смислу Међународног права. Неоспорно да, нити је цео средњевековни свет био хришћански, нити су се благодети хришћанских идеја простирадле на све народе, на пример неверничке, али је исто тако неоспорно да је хришћана било у тада познатом свету највише, као и то да су они били најзначајнији део света коме је припадало воћство скоро целог тадањег јавног живота. Дакле Међународно право, које би се међу њима тада формирало, не би николико било лишено свог међународног карактера. Али из овога не треба закључити да су само хришћани Средњег века били творци Међународног права.

Напротив, а то иде у прилог Средњем веку као историјском периоду друштвеног и културног развитка, специјално еволуције права, било је и нехришћанских народа, који су дали своје прилоге при стварању Међународног права.

Што се тиче социјалне структуре, она је у Средњем веку почивала на феудалној бази¹⁾. Феудални систем пак, са својим концентричним друштвеним уређењем, које је претпостављало читав систем заклетвених уговора, могао је само умножавати и стешњавати међусобне односе појединих етничких групација; оне су се доцније претварале у народности, стварајући, на тај начин међународне односе, подобне да осете потребу регулисања, чак и једним Међународним правом.

И заиста, у току излагања у Посебном делу видећемо колико је делатност била у Средњем веку на стварању Међународног права. Ми ћемо се наћи пред једном масом проблема који су искрсавали у Средњем веку, који су затим почели интересовати тадашњи научни свет, тако да је он, са више или мање успеха, често приступао и њиховом решавању. Међутим разлог што у Средњем веку није могло, бар теориски, бити потпуно остварено Међународно право, састоји се у томе што су сви такви радови научника рађени повремено и од случаја до случаја, без неке систематске обраде. Али можда ни човечанство у то доба није имало, за тако велики посао, још довољно вековног искуства и

¹⁾) В.: L. Fur, Међународно јавно право, стр. 27.

историске зрелости. У сваком случају оно је још тада удалило поуздане основе, на којима се могло саградити Међународно право. Част остварења Међународног права припада тек Новом веку. Истина за ту част он има да захвали средњевековној Шпанији, са њеним великим схоластицима и силном бирократијом монархије Карла V, Италији са њеним правницима и дипломатима, Француској са њеним племенитим мислиоцима и подстрекачима, као што су били Оноре Боне и Христина Пизанска и Енглеској са њеним чувеним и високоученим крунским правницима. Међутим треба се добро чувати датирања постанка Међународног права од Хуга Гроција. Хуго Гроције је само његов први систематичар или је штампање његовог капиталног дела „De iure belli ac pacis“, својом систематском обрадом, много доприносило цветању Међународног права.

Најновијој ери пак припада заслуга за стварање међународног судства као и покушај да се организује и обезбеди вршење Међународног права у виду оснивања Лиге народа.

Савремено доба требало би да изврши и последњу етапу у историји регулисања Међународне правде — кодификацију општеусвојених и утврђених принципа Међународног права.

2

О ЧИНИОЦИМА ПОСТАНКА МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

Пошто смо бацили један општи поглед на питање о времену кад је могло постати Међународно право, сама се по себи налаже дужност да се позабавимо питањем о чиниоцима, факторима, који су уопште довели до постојања тих правних институција, те правне дисциплине, коју називамо Међународним правом.

Кад је реч о каквим факторима који су претходили извесној појави, редовно се увиђа да они нису сви у подједнакој мери допринели остваривању те појаве; шта више одмах се међу њима запажа диференцијација у супстанцијелном смислу; то јест, док су једни више допринели, дакле примарни фактори, дотле су други мање допринели, дакле секундарни фактори; док су једни абстрактни, то јест појављују се у свима случајевима, други су конкретни, то јест јављају се само под извесним околностима или у одређено време. Најзад док ове прве, абстрактне и примарне, можемо издвојити у један систем који има општу намену и можемо их проучавати *in abstracto*, друге можемо испитивати само *in concreto*, то јест идући од случаја до случаја и коментаришући сваки понаособ.

Као и свакој појави, претходили су и појави Међуна-

родног права и примарни и секундарни фактори. Првих, према нашем мишљењу, ако буде дозвољено, има свега три и то су: рат, трговина и идеја мира. Њима ћemo се позабавити, овде у Општем делу, само теориски, док ће о њиховом стварном стању у јавном животу Средњег века, бити говора у Посебном делу. Ту ће бити такође речи и о факторима секундарног значаја, сходно њиховој специфичној природи, износећи једновремено и сва за њих везана историска факта, која нас при историском проучавању Међународног права у Средњем веку морају интересовати.

Дакле, као што је речено, семе које је оваплотило човечији ум, омогућујући му да на свет донесе плод Међународног права, било је тројако: рат, трговина и идеја мира.

Рат је првобитни заједнички и међусобни однос у људском друштву; најпре свакодневна уобичајена појава међу појединцима (*homo homini lupus*), затим између породичних заједница, најзад између племена и племена, па све док се није појавио као организован сружани сукоб двеју етничких групација, које су се приближавале стању у смислу данашњег схватања речи држава, рат се постепено претворио у међународни однос — ратни однос.

Готово једновремено са ратним, појавио се у људском друштву трговачки однос. Пролазећи као друштвена појава кроз исте фазе, као и рат, и трговина је најзад еволуирала до степена међународног односа.

Али свет је убрзо увидео да рат и трговина, и ако су имали наизменичних међусобних користи, једновремено не могу опстати. Почело се тада размишљати о регулисању такве ситуације. Убрзо се схватило да трговину у ствари омогућује само мир, који је уосталом кориснији од рата, односно који омогућава сигурне користи, наспрот проблематичној користи, коју рат може стављати у изглед. Тако се дошло до идеје мира. Свет је у миру почeo гледати спасење; почeo је идеалисати о општем миру, не устежући се да га, ради боље проће, облачи и у сакралне одежде. Али било је несумњиво трезвенијих умова, који су мислили на практику, то јест почели су размишљати о томе како би се између појединих народа створио мир, дакле како би се регулисали њихови међусобни — међународни — односи. Ето тако се најзад формирало у свету схватање о постојању међународних односа, о њиховом значају и најзад о потреби да ти односи бивају и регулисани. Сад није тешко закључити да су рат и трговина били први подстрекачи те концепције о потреби регулисања међународних односа а идеја мира њен први резултат. Међутим концепција о потреби регулисања међународних односа сабрана са својим резултатима чини материју Међународног права; тој материји тре-

бало је још само додати правни карактер, дакле огрунути је плаштом легалности па да постане Међународно право.

На крају, жеља нам је да пречистимо једно питање у вези са идејом мира. Врло се често среће код научника тенденција да се идеји мира, по питању о утицају на формирање Међународног права даде подређена улога, јер је она, вели се, плод канонских теорија, које се опет, с обзиром на своју ексклузивност и доктриналност а нарочито на чешћу или ређу неоправданост, не могу примити. Међутим то гледиште изгледа сасвим произвољно, јер је мир као такав несумњиво појава спољнег, земаљског света; шта више тешко је наћи ма какво стање, које би очигледније и непосредније било израз социјалног живота и социјалних потреба. Уосталом већ је говорено о томе како је идеја мира добила „верски“ карактер. Најзад, поменутим научницима, желимо да упутимо само једно питање: зар није идеја мира била прва и једини могућност да се замисао ма каквог регулисања међународних односа, у облику једног правног поретка, приведе у дело, дакле практично употреби; зар није уосталом први и последњи идеал међународноправних односа идеја општег јединства, дакле остварање трајног мира?

3

О ЗНАЧАЈУ И УЛОЗИ МЕЂУНАРНОГ ПРАВА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ У ПОРЕЂЕЊУ СА ДАНАШЊИМ

У почетку ове студије, кад је било речи о проблематици, ми смо намерно употребили израз „вегетирати“, којим смо хтели да обележимо смисао егзистенције Међународног права у Средњем веку. Иако се Међународно право у то доба тек почињало формирати, већ тада се, захваљујући радовима ондашњих научника, дошло до неких готових резултата, који се, не улазећи у њихов квалитет, могу схватити као извесно средњевековно Међународно право; оно је дакле, кад је било примењивано, ако не интензивно живело а оно сасвим извесно вегетирало, тако да се отуда ипак указује могућност да говоримо о значају Међународног права у Средњем веку.

Одмах се мора нагласити да је постојала знатна разлика у значају и интересима Међународног прва у Средњем веку од данашњег. Та разлика је почивала у првом реду на неједнакости данашњег гледишта на свет и средњевековног, које је било импрегнирано низом религиозних и социјалних предрасуда, последица феудализма и католичанства.

Ако прецизирајмо, схватање Међународног права и Међународне Правде у Средњем веку било је врло узано. Шта више, с обзиром на данашње схватање, по коме треба да

буду Међународним правом регулисани односи целог света, могло би се рећи да средњевековно Међународно право није било у довољној мери ослобођено локалног и верског карактера. Стога ми често наилазимо у Средњем веку на акта међународноправне природе како садрже клаузуле о томе да се њихова важност протеже само на хришћане, често само на католике или на пр. на државе одане св. столици, дакле изузимајући државе под папиним интердиктом, или томе слично.

Савремена наука дефинише Међународно право као скуп правних правила, којима треба да се уређују односи између држава, као и односи између држава и осталих међународноправних субјеката. Ако би пак хтели да ову дефиницију пресадимо у Средњи век, морали би, у најмању руку, да увек испред речи које означавају данашње субјекте Међународног права ставимо атрибут бар „хришћански“ ако не чак „католички“.

Свemu томе треба додати целокупно стање јавног живота, рекло би се јавног животарења, у Средњем веку па се сасвим сагласити са питањем, које у једној својој књизи поставља наш бивши професор, покојни Милета Новаковић, говорећи о међународним односима у Средњем веку. Он вели: „У том тако узбурканом времену, у коме се приватно и јавно право мешало, у коме су државе биле испарчане а појединачници узурпирали атрибути суверенитета, зар се може говорити о правим међународним принципима и односима?“²⁾

Међутим имајући у виду услов да се историске чињенице не смеју ценити искључиво данашњим гледиштима, него се човек често пута мора спуштати у савремене сфере епохе коју испитује, ми морамо признати, да је Међународно право у Средњем веку имало ипак знатну важност. Насупрот традиционалне предрасуде о Средњем веку, да је то само и једино доба магловитих сукоба помућених и непречишћених религиско-моралних и друштвених појмова, или фантазмагорија многобројних Дон Кихота, стоје историска факта, која сведоче да је Средњи век, много више него што се може замислiti, доба жучних полемисања и претресања између бистрих и хуманих умова. Баш с погледом на оно што се односи на значај Међународног права може се утврдити да су се средњевековни писци занимали једним великим бројем питања у вези са ондашњим међународним односима, од којих су многа и данас актуелна. Тако, дискутована су и обрађивана следећа питања: о оправдању рата, о узроцима оправданог прибегавања оружја, о приватном рату и репре-

²⁾ B.: M. Novakovitch, *Les compromis et les arbitrages internationaux au XII—XV siècle*, p. 6.

салијама; такође, изазвана честим и крвавим ратовима с не-вреницима, ширена је мисао о верској толеранцији, затим о посредовању и изборним судовима, најзад и мисао о слободи мора, европској равнотежи, као и сан о општем и ве-читом миру.

Тако разноврстан интерес ондашњих научника може се објаснити једино обимношћу значаја, који је Међународно право, иако у повоју, имало у Средњем веку. Истина тај значај су налагале фактичке ситуације; државници пак, којима су стајали на расположењу готови резултати научнога рада аутора Међународног права, нису их баш сувише често и практично примењивали, тако да се вазда добија слика вегетирања Међународног права у Средњем веку у по-гледу његове стварне улоге — дакле његовог практичног значаја.

ПОСЕБНИ ДЕО

Предмет излагања Посебног дела су фактичке чињенице, дакле догађаји међународног значаја, који су се догодили у Средњем веку и који су се као такви, интересујући ондашње научнике својом актуелношћу и нарочитом правном природом, претворили у међународноправне проблеме. Једновремено биће изложена и решења тих проблема, што нас, при историском проучавању Међународног права, мора интересовати. Такви проблеми су били на пример: рат, трговина, закључивање мирова, папство и царство, хришћанство, приватни рат, рат против неверника и јеретика, европска равнотежа, легитимност рата и др.

Пошто се неки од побројаних проблема, као на пример: рат, трговина, закључени мирови, папство и царство, хришћанство и миротворни покрет, по својој природи нешто разликују од осталих, они ће бити предмет описивања за- себних глава, то јест прве и друге главе Посебног дела. Другим речима, што прва и друга глава Посебног дела носе наслове доследно у почетку постављеним основима системике ове студије — „Примарни (односно секундарни) фактори у формирању Међународног права у Средњем ве-ку“, разлог је што њихови параграфи имају да опишу по-једине од поменутих проблема, који су опет у генетичкој и појамној вези са примарним односно секундарним факто-рима у формирању Међународног права уопште.

ГЛАВА I

ПРИМАРНИ ФАНТОРИ У ФОРМИРАЊУ
МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА4
РАТ

„У Средњем веку, вели Е. Нис, рат је носио карактер неисказане сировости; противници чине један другоме што је могуће више зла; последњи циљ ратовању је уништење непријатеља. Отуда дела нечуvenог варварства; отуда употреба отровног оружја; отуда онакажавање заробљеника“³⁾. Да би имали што јаснију слику тадашњег рата, пустимо нека о томе говоре савременици: Хенрик V, енглески краљ, говорише да „рат има три верне слуге — огањ, крв и гладовање“; Христина Пизанска, средњевековна научница, којој припада једна од великих заслуга за стварање Међународног права, каже за ратнике да „kad они уђу у град, изгледа као да су веома гладни и без икаква милосрђа врше ужасна убиства над хришћанима, бешчастећи жене, и разоравајући све на што наиђу“. Летописац Жан д'Отон, описујући заузимање једне вароши на јуриш, каже да су „по обичају сви војници тога места сабљи били предати“. Али још горе од непријатеља биле су најамничке одбранбене чете, које су после закључења ратних примирја, настављале да пљачкају за свој рачун, тако да је било случајева да се становништво зараћених области више ужасавало примирја него и самих ратова.

Природно да је овакво стање изазвало покушаје да се ограничи ратне сировости; тако у XIII веку јавља се један значајан међународноправни акт: папа Инокентије III једним декреталом забрањује хришћанима католицима да се у међусобним ратовима служе било далекометним стрелама било хитцима које избацују машине⁴⁾). Ова правила усвојила је и

³⁾ В.: E. Нис, Порекло Међународног права, стр. 205.

⁴⁾ В.: Decretalium Gregorii IX, књ. V, гл. XV.

ондашња правна наука, али им је сузила обим; тако Рејмон Пењафорте, један од правних писаца тога доба, позивајући се на ауторитет Грацијановог „Декрета“, допушта и у међусобном рату хришћана, у случају неправичности једне од зараћених страна, не само употребу балиста и лукова, него и свију ратних лукавстава, као што је и постављање заседа.

Кад је реч о средњевековном рату, поред свирепости, пада нам у очи још једна битна особина; под утицајем Римског права и у Средњем веку влада начело да, чим рат започне, личност и имовина непријатеља могу бити заплењени; при том никаква разлика није чињена између приватне и државне имовине. Пошто је за време рата био забрањен сваки додир поданика зараћених страна, сви држављани противничке државе сматрали су се као непријатељи и стављали се на расположење ратницима. Да је то било од међународно-правног значаја, доказује чињеница да су се све тадашње објаве рата чиниле у том смислу. Али временом су се и ове строгости ублажиле, тако да се већ почетком XIII века могу запазити одредбе поједињих аката међународноправне важности, које побољшавају положај непријатељских поданика на територији државе која ратује. На пример 1215 године, 41 члан Magnae Cartae libertatum, дозвољава странцима слободну трговину у Енглеској, без подвргавања неразумним дажбинама; у ратно време пак, ако се зарати између енглеског краља и владаоца земље којој припадају поменути трговци, на њихова добра биће стављена забрана или им се неће наносити никаква штета, док се не утврди какав је став заузет према енглеским трговцима у противничкој земљи.

У истом циљу заштите међународне трговине, запажа се у XIV веку оснивање извесних неутралних трговачких колонија по већим градовима, које имају своје унутрашње уређење с кметом на челу, надлежним за унутрашње парнице. Сем тога моћни суверени, који су били нека врста протектора тих трговачких колонија, остављали су им, у случају ратне опасности, рок од четрдесет или више дана за исељавање робе. Ханзеатски савез на пример имао је готово у свим земљама повлашћен положај, са ратним роком често и до године дана.

Оваква и слична питања о протезању ратних последица на људе који не ратују лично, интересовала су и средњевековну међународноправну науку, али су решења скоро увек негативна. Тако Belli, сматрајући да се ратује против сваког, не штеди ни жене ни децу ратних последица; он једино уважава правила црквеног права о приватном рату и божјем примирју (treuga Dei). Оваквом Белиевом ставу не треба се нарочито чудити, кад то питање нису повољније

решили, много доцније, ни Ђентилис ни Гроције. Частан изузетак чини само генијални правни писац Средњег века, Оноре Боне, који у својој књизи „*L'arbre des batailles*“ констатује да „ако се у рату чини више зала, то не долази од природе самог рата, него од рђавих обичаја“⁵⁾ и он их огорчено напада. Исти Боне пише даље: „Да ли због рата, који је између краљева Француске и Енглеске, могу Французи без зазора упадати у Енглеску земљу, хапсити јадне Енглезе и узимати њихова добра?“ Интересантно је напоменути да је ово важно питање Међународног права решено тек у XIX веку под утицајем филозофије Жан Жак Русоа, који је прокламовао да рат није никако однос између човека и човека, него између државе и државе, однос у коме се приватна лица појављују као војници а не ни као људи ни као грађани.

Међутим ни списи добронамерних научника, ни велике штете, које су тако сурови ратни обичаји производили, нису толико допринели цивилизацији рата колико једна војнополитичка мера, која се показала као врло ефикасна у уношењу мало више хуманости у међународне односе; то је било укидање феудалне плаћеничке војске, односно устројавање стајаће војске. Идеја о стајаћој војsci родила се 1373 године у Француској, када је тадашњи краљ Шарл V, после крвавих ратова са Енглезима, у којима су се обелоданиле погрешке феудалне војне формације, издао наредбу о оснивању тако зване *Compagnies d'ordonnance*, неке врсте сталне жандармерије. Али још и пре ове установе јављали су се већ у XII веку акти појединих моћних владалаца од великог међународноправног а нарочито ратно-правног значаја; то је био случај Ричарда Лављег Срца, који је израдио ратни правилник о владању крсташа. Тадај правилник, доцније допуњен од стране Ричарда II, садржавао је, поред чисто војних одредаба о послушности старешинама, следеће одредбе интересантне за нас: забрањује се, под претњом вешала, да се у непријатељским областима пљачкају цркве, да се убијају попови, да се краде, да се силују жене, да се заробљавају попови и жене, сем ако носе оружје. Даље, одузима се војницима директна власт над њиховим заробљеницима и наређује се да их предају старешинама на надлежност.

У средњевековном рату био је веома распрострањен обичај војне конфискације. Али било је случајева да се тај обичај побољшавао и ублажавао легализовањем. Такав је био случај са старим шпанским закоником *Siete Partidas*, који претставља један од врло значајних изворника за М-

5) B.: Bonet Honoré: *L'Arbre des Batailles*, део IV. гл. I.

ђународно право, јер садржи много одредаба међународно-правног значаја; тако, између остalog, он врло прецизно одређује начин деобе ратног плена међу војницима.

У том смислу врло је значајна и тако зvana Семпашка нагодба (*Sempacherbrief*) створена после битке код Семпаха, која има потпун међународноправни карактер, јер је начињена у облику уговора, на који су се заклели сви швајцарски кантони. Ту се каже: „Нико не сме започети приватан или јавни рат, док му, имајући поуздане савезнике, не бисмо признали потребу за то. Али кад се стегови развију ми ћемо се упутити на непријатеља сви и бићемо у борби сложни, одважни и лојални... Пошто се на Семпаху десило да се непријатељ прибрао за време пљачке а пошто би он много више претрпео да смо ми мање хитали на плен, то нека у будуће нико не трчи за пленом док то старешине не допусте. Сваки мора њима предати оно што нађе; они ће сав плен поделити, према броју саучесника, свима онима који буду узели учешћа у борби“.

Све ово до сада односи се на сувоземни рат.

Што се тиче поморског рата, у *Siete Partidas* се каже да је то „очајна ствар“. И заиста рат на мору у Средњем веку није био ништа друго до обично гусарење и то скоро без престанка. Дуго на мору није било никаквог права. Ратовало се још свирепије него на суву; лађе су пљачкане, посада бацана у море, касапљена или вешана о најближу катарку. Томе нису били у стању stati на пут ни примирја ни уговори о миру између владалаца. Крај таквом безвлашћу учинила су удржења међународног карактера, чији су иницијатори били приморски градови. Учињена у форми савеза приморских градова, појављују се она често у Италији. По њиховом примеру ницале су свуда сличне организације. Практичан резултат њиховог делања био је да су уговорима установљени посредници, преко којих су оштећена лица и прибављала сатисфакцију на тај начин, што су та приватна оштећена лица добијала од својих влада овлашћење на репресалије у случају да се осуђена странка не подвргне пресуди о давању оштете. Било је још и знатнијих резултата. Тако 1288 године видимо да Алфонзо III наређује арагонским приморским градовима да у случају незаконитог плена, поврате лађе и сав товар. Овако установљен надзор довео је до једне мало чудне еволуције; наиме институција издавања овлашћења на приватне репресалије претворила се временом у неку врсту легализованог гусарења. Тако су у XIV веку у Арагону и Кастилији често оснивана гусарска друштва или се истодобно појавио и указ Петра III Арагонског, којим се захтевало од сваког арматера (отпремника гусарског брода) новчано јемство, под заклетвом да ће вр-

шти репресалије над страним бродовима само по издатим упуствима. У идућем столећу гусарење је било сасвим претворено у легалан однос на мору, јер се могло вршити само са нарочитом дозволом, док се недозвољена пиратерија оштро гонила.

У вези са разним облицима ратовања било је још питања међународнopravnog значаја, која су занимала средњевековну науку. Такво је било и питање о одржавању задане речи непријатељу. Још Грацијанов „Декрет“, базиран на гледиштима св. Томе Аквинског, проглашавао је начело да „реч задана и самом непријатељу треба да се одржи“. Али у Средњем веку се појавила јака супротна струја и то, можда непојмљиво, баш од стране св. станице. У тежњи да врше светску врховну власт, папе су поставиле као правило да могу разрешавати од заклетве. Разумљиво је да је оваква папска логика имала доцније ⁶⁾ резултат обичај средњевековних владара да унапред изјављују како папино тобожње право разрешавања заклетве неће имати никакве вредности. Поводом такве ситуације има неколико аката међународнopravnog значаја из тог времена, врло карактеристичних за менталитет протагониста ондашњег јавног живота. Тако, док је папа Никола IV забрањивао хришћанским народима склапање уговора с незнабошцима, Урбан VI је већ формално проповедао да су уговори, закључени с нехришћанским владарима чак правно недопуштени и без важности и да су хришћански владари разрешени од сваке обавезе иако су се на њих најсвечанијим заклетвама обавезали. Павле III, отишавши још даље, повлачи исту консеквенцу и за уговоре с јеретицама. Шта више било је примера да се сама црква појављивала као вероломник, на пример на сабору у Констанци, тако судбоносном по Јана Хуса, и поред писменог јемства, које му је био подарио цар Жигмунд. Том приликом је сабор донео, вероватно да би се легализовао један злочин, свечано решење, по коме не важе јемства владара, ако су издата на штету вере и црквене јурисдикције.

У Средњем веку потргнуто је било такође и деликатно питање о допуштености ратног лукавства. Правни писци и теологи налазили су за одговор на то питање подршке у старим текстовима који су одобравали ратно лукавство. И Римско право усвајало је „dolus bonus“⁷⁾. „Ратовање то је варање“, говорио је Мухамед.

Грацијан је врло духовито решио питање о законитости прибегавања ратном лукавству, наслађајући се на св. Августина, који каже да „рат не постаје неправичан стога

⁶⁾ В.: Књига I, 3, Д. De dolo malo, 4. 3.

што се употребљава час отворена сила час лукавство“ и позива се на наредбу коју је Бог дао Исусу Навину, да поставља замке својим непријатељима⁸⁾.

Св. Тома Аквински дао је одговор на питање о лукавствима такав, да је нашао много следбеника и интерпретатора међу ондашњим умовима, као што су Јован из Лењана, Оноре Боне, Христина Пизанска и Мартин Лоди. Св. Тома диференцира лукавства „којима је смештај да преваре непријатеља“ на два начина: прво „ако му се каже нешто лажно, или му се не одржи задано обећање“, друго „ако се отворено не обавести о ономе што му се мисли учинити“⁹⁾. Први би начин био недопуштен а други допуштен.

У Средњем веку владало је гледиште међу писцима који су третирали међународно право питања, да личност посланика (парламентара), у односима са непријатељем, треба да буде поштована. Исто тако прекид ратовања, као и примирја, треба свето одржавати. Тако Енрико из Сузе, у свом делу „Summa aurea“, каже да је примирје што и мир. Али у вези с тим Бели тврди да по истеку примирја, није потребна нарочита објава рата, јер се стање, које је само прекинуто, наставља. Карактеристичан је за Средњи век детаљ и згодно да се овде спомене, да Турци нису никад с хришћанима закључивали прави мир него само примирје.

Веома су интересантни за Међународно право уговори о миру из XV века, којима још ни у то доба нису недостајале клаузуле о томе да се посади заузетог града опраштају животи да ће војници изићи сваки с по једним белим штапом у руци, то јест не износећи ништа, сем одела и хране, у вредности пет до десет талира; жене су имале право понети још и своје хаљине и накит¹⁰⁾.

Један проблем, који веома интересује данашње Међународно право, и који је чак врло актуелан био недавно, у тренутку ратовања једне модерне државе и државе која можда тек данас преживљује свој Средњи век, Италије и Абисиније, али чија се актуелност, на жалост још очувала, у братоубилачким ратовима Шпанаца и Јапана и Кине, био је постављен још у Средњем веку, но услед подељених мишљења остао нерешен. То је проблем о држању и дужностима неутралних страна. Делимично, ово питање решавао је Оноре Боне. Расправљајући о томе може ли неутрална страна допустити прелаз преко своје територије војном одељењу или оружаном транспорту једне од зараћених страна,

⁷⁾ В.: Decreti secunda pars, causa XXIII.

⁸⁾ В.: T. Аквински, Summa totius theologiae.

⁹⁾ В.: Le Jouvenel de Jean de Bueil.

Боне вели да „по писаном праву нико не може преносити оружје преко туђег земљишта без допуштења, али један владар, да би могао ратовати, има права захтевати од неутралних држава пролаз и намирнице за живот, под условом да ће мирно проћи, платити трошкове и накнадити штете. Сваки пролаз, закључује Боне, кад се не чини зла, допуштен је по праву и природној љубави“. Ово питање је каткад и у Средњем веку бивало актуелно; тако у доба крсташких ратова, црквени сабори забрањују, под претњом искључења из цркве и опште конфискације, имовине и слободе, сваком хришћанину ко би Сараценима продавао гвожђа, оружја и дрвета за грађење бродова. Ко би ступио као капетан лађе у службу неверника, био би сместа стављен ван права и постао роб првога ко га ухвати. Ово гледиште о кажњивости ратних кријумчарења, садржава у себи идеју блокуса, стога она није никако ишла у рачун трговачким градовима а нарочито Ханзеатској лиги. Али ипак она се одомаћила врло брзо као међународно правна одредба; тако ми видимо један од првих случајева ратне блокаде у наредби Едварда III Енглеског у рату с Французима, којом одређује да ће сваки туђински брод, који покуша да уђе у неко француско пристаниште, бити конфискован и спаљен.

Начело међународног права по коме крстарице имају право запљења противничких бродова, као и право вршити преметачине свих трговачких бродова, врло је старог порекла. Оно се помиње већ у законику *Consultat de la mer*, а усвајају га и први енглески и француски поморски правилници. *Consultat de la mer* није баш прави поморски законик, него је то пре збирка правних обичаја консуларних судова. Али та је збирка била од великог међународноправног значаја, јер је нарочито указивала на правила која се могу применити при решавању спорова око трговине и пловидбе.

Старо схватање, које се провлачи и кроз установу постлиминија (*ius postliminii*) у Римском праву, усвајало је начело да ратни заробљеник постаје роб и као такав, губи прерогативе права грађанства. Такво гледиште као да усваја и Средњи век. Балдо на пример вели да су такви заробљеници „као животиње или каква друга покретна ствар, у коју се лице претвара“. Али како је ово начело било у опреци с црквеним учењем, није се могло одржати и ми видимо да Трећи латерански сабор, под Александром III, доноси врло важну одлуку међународноправног значаја, по којој хришћани морају бити изузети од ропства а неверицима се даје право да, и као заробљеници, могу тестаментарно располагати својом имовином. Важно је нагласити да ова одлука није остала мртво слово на хартији, јер је усвојише правници, а ратни заробљеници нису више одвођени у роп-

ство. Што се пак самих ратних заробљеника тиче, пошто међу хришћанима не беше ратовања, они су остајали у сужањству све до исплате извесног откупна за њих. Изузетак су и даље чинили невернички ратни заробљеници, за које је римско начело остало и даље на снази. Но у томе су мишљења научника била подељена: док је Балдо био сагласан, Бели се противи: „Не разумем, каже, шта би се противило да се и ти (невернички) народи, кад су слободни, користе Међународним правом, које је трајно и вечно“. Разуме се да је и поред овако лепих теориских гледишта, пракса врло дуго остала груба; тако Хенрик V на Азенкуру, нареди војницима да побију буздованима четири хиљаде заробљеника, који им беху на терету¹⁰⁾.

У данашње време ратни заробљеник се сматра као државни заробљеник; у Средњем веку владала су о томе разна мишљења. Најпре се сматрао као својина онога ко га зароби; после тога уводи се у обичај да виђенији заробљеници припадају краљу, од чије је воље зависило хоће ли их ослободити уз извесну накнаду. Најзад се отишло дотле, да краљу припада право над свима заробљеницима, јер је он ратницима и дао право на заробљавање. Ваља при том напоменути, да се по ондањем Међународном праву деца испод дванаест година изузимала од заробљавања. Дешавало се пак да зарађене стране претходно уговоре да ће уживати заштиту још и старци, жене и свештенство. Многи писци сматрали су да треба штитити још и ђаке а заштиту трговца, земљорадника и трубача, говорили су, налаже јавна корист. Сем тога постојала је и установа откупна, али она се није заснивала на праву заробљеника, јер су завојевачки владари могли одбити сваки откуп. Што се тиче висине откупна, он се још у витешко доба ценио према гођишњем приходу заробљеника.

Међутим после свега овога, карактеристично је за историју међународног права напоменути да се тек крајем XVI века уобичавају споразуми између зарађених држава, којима се постављају услови за измену заробљеника и утврђују суме које ће се захтевати за откуп.

5

ТРГОВИНА

Првобитно схватање међународне слободне трговине у Средњем веку било је врло узано; оно је подразумевало само појединачно овлашћење за странце да се у извесној земљи

¹⁰⁾ B.: Maul de la-Clavière, *La diplomatie au temps de Machiavel*, L. I., p. 207.

могу задржавати и трговати. Али баш такво, ово је схватање било врло згодно за еволуцију; тако доцније се у теорији проширује мишљење о слободи и бављењу странаца уопште. Најзад се дошло чак до идеје о слободи трговине између самих држава, истина у приличној мери ограничена разним уговорима, најчешће фискалне природе.

Интересантно је да се дugo црква противила свакој трговини; базирајући свој став на Библији, где је лихва (*gravitas usuraria*) забрањена, црква је у Средњем веку сматрала и трговину за лихварење. Ово гледиште имало је утицаја и на науку, тако да се запажају међу писцима врло предане обраде теорије која осуђује спекулацију. Још у XIII веку могу се наћи списи, у којима се проглашава сваки трговац за кајишара и лихвара, а сматрало се, да сваки богат трговачки син живи од непоштено стечених добара.

Било је међутим људи који су се оправдано бунили против таквих предрасуда. Тако св. Тома Аквински, иако налази да трговина у себи има „нечег стидног, јер нема поштеног циља“, ипак вели да би и трговином стечена добит могла бити упућена у добре и легалне сврхе, што и саму трговину, по њему, чини законитом.

Међународна трговина развила се већ у X и XI веку у правом смислу те речи; нарочито је било важно за њу корито Средоземног мора, на чијим су се обалама налазили многи италијански и каталонски градови.

Има једна установа, којој се нарочито треба да захвали за развој међународне трговине у Средњем веку; то је одређивање поједињих квартова у великим трговачким центрима, у којима су страни трговци становали и уживали неку врсту екстерриторијалности, јер су такве њихове колоније могле имати своју унутрашњу управу и судство. Може се чак рећи, да су такве трговачке колоније биле претече идеје о сталном дипломатском претставништву страних држава.

Ми смо већ напоменули да је црква спутавала развој међународних односа путем трговине, разним тобожњим аргументима, па чак доносила и решења међународноправног значаја у том смислу, као што је на пример била забрана трговине хришћана са Сараценима. Али ваља одмах напоменути да су још у почетку многи трговачки градови без устезања газили такве црквене законе. То је било повод једне сасвим бесмислене мере од стране папа, почетком XIV века, која је разуме се и овога пута пренабрегла намену. Тако Климент V и Јован XXII, без икаквог прецизирања, забранише сваки инострани извоз. Али још очигледнији пример назадњаштва средњевековне католичке црквене политике био је факат да је у XVI веку Климент VIII још једном или безуспешно покушао да обнови политику својих претходника.

У Средњем веку могу се наћи и претече данашњих међународних привредних конференција, које су имале чак и практичних резултата у облику конвенција. Такав је случај био 1339 године, кад је Едвард III, узимајући на се и титулу краља Француске, уговорио са фламанским општинама да ће златни и сребрни новац, скован у Фландрији, Француској и Брабанту, бити у оптицају и у Енглеској. Сличан уговор начињен је између Едварда IV, који је чак био назван „the Merchant King“, са Карлом Смелим, на конференцији у Бриџу, на којој је такође претресано питање узајамног оптицаја новца, по истом курсу у обема државама.

6

ИДЕЈА МИРА И УГОВОРИ О МИРУ

Владајуће мишљење међу средњевековним правницима било је традиционално схватање да је мир природно а рат изузетно стање; темеље му је поставио још св. Августин, кад је рекао: „*Pax est ordinata concordia*“; он је и даље развио идеју мира, говорећи да „људски род жели, сасвим природно, благодети мира, јер ништа у овом смртном животу није од тога пријатније ни корисније“.

Идеја мира, тако постављена, остала је и у новије време непромењена; чувени холандски писац из области Међународног права, Е. Нис, каже: „Мир је по превасходству правни појам; то је крунисање правнога рада; речју, то је остварено право“¹¹⁾.

На теориској обради идеје мира у Средњем веку највише су радили канонисти. Резултати тога рада скупљени су углавном у Декреталијама папе Гргура IX, у којима се, под насловом „*De Treuga Dei et pace*“, излажу одредбе, које је о Божјем примирју донео Латерански сабор. Цивилна наука пак, поставила је била себи као задатак диференцирање разних облика мира. Као што се види из малопрећашњег наслова, стање супротно рату, квалификовано је двојако: као примирје и као мир. Наука је примирје била дефинисала као „обезбеђење ствари и лица док се још размирица није изравнала“; мир се пак, супротно од тога, сматрао тоталном ликвидацијом размирице а његово битно обележје је трајност; дословно, како је био дефинисан „мир је ничим не узнемирено уживање слободе; он је противан рату, његов свршетак и његова смрт“.

При закључивању уговора о миру, у Средњем веку, могли су се врло често сретати папе као посредници; на пример Бретањски уговор од 1300 године је у првом реду папино дело.

¹¹⁾ В.: Е. Нис, Порекло Међународног права, стр. 288.

Интересантно је напоменути да се у Средњем веку, пријеком закључења уговора о миру, да би им се обезбедило поштовање, примењивала извесна спољна срества, као: заклетва, причешће, целивање крста, усмено јемство то јест обећање; најзад стварно јемство то јест полагање извесне залоге и лично јемство, које може бити вољно и принудно, то јест случај талаштва. Од осталих срестава за обезбеђење и извршење уговора, значајнија је папска була, којом се извесне конвенције потврђују, под претњом искључења из цркве њихових прекришилаца. Али са гледишта Међународног права још је значајнија установа „чувара мира“ (*conservatores pacis*), као мера обезбеђења извршности уговора: при закључењу неког уговора, у њему су биле назначаване извесне личности, које су имале да се старају о извршењу; то су били или уопште моћна лица или пак агенти држава уговорница, са дужношћу да се с времена на време састају у одређеном месту, ради одстрањивања или регулисања могућих несугласица. Пример за такве чуваре мира пружа Арапски уговор од 1435 године. У случају да *conservatores* не би могли мирно изравнати несугласице, дужност би им била да и свој мач ставе на страну правде; у томе се састојао материјални значај институције *conservatorum pacis*. То је један од најранијих покушаја организовања међународне санкције.

У вези с питањем мира, у Средњем веку је расправљано и питање екстрадиције злочинаца. Пошто је тада још цветала установа права азила а усто је као владајући систем био територијални принцип, били су веома ретки случајеви издавања криваца; у колико се то и догађало, бивало је само изузетно; у такве изузетке опет, супротно данашњем схваташњу, убрајани су политички злочинци; такође, као повод за издавање, сматрани су врло тешки и опште познати злочини. Али и поред тога, примери екстрадиције у Средњем веку врло су ретки; шта више и писци их рђаво разумеју. Они су их сматрали не као нужне међународноправне мере, него само као услугу и помоћ пријатељској држави или држави према којој постоји таква изрична уговорна обавеза; dakле један најстриктнији реципроцитет.

ГЛАВА II

СЕКУНДАРНИ ФАНТОРИ У ФОРМИРАЊУ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

У претходној глави изнесене су чињенице о генетичкој вези Међународног права и примарних фактора; задатак је ове главе пак да покаже улогу секундарних фактора у формирању Међународног права. Ваља одмах нагласити да су секундарни фактори, ако не активно стварали Међу-

народно право, они су, поуздано, детерминисали правац његовог формирања.

Ту се између осталих убрајају папство и царство, врхунци власти и носиоци целокупног јавног живота Средњег века.

7

ПАПСТВО И ЦАРСТВО

У Средњем веку, епоси чудноватих идеја, поред осталих, јавиле су се и две, карактеристичне за савремене међународноправне концепције. То су идеје папства и „светог римског царства“. Њихова основна теза била је да кроз подвлашћивање целога света папи или цару дођу, према њиховом мишљењу, до једино могућег остварења међународноправног поретка у свету.

Да се идеја о универзалној монархији, па била ова царска или папска, остварила, она би извесно омела Међународно право у његовом развијању. Али како је њено битица најчешће било ограничено на чисту теорију, она је често била од благотворног утицаја и, много нових начела, много победа истинске правде над бруталном силом, имају да за свој успех буду захвални поставци о светском јединству духовне и световне власти¹²⁾. Сем тога, идеја универзалне монархије, ма колико у себи носила хегемонистичку кличу, доносила је собом извесан програм регулисаних међународних односа, а то је идејно значило много, у доба кад су хаотични међународни односи били далеко и од помисли да буду правно срећивани.

Идеја универзалне монархије теократског је порекла. Њу су заступали св. Тома Аквински, Ејдио Колона, Данте и други, ослањајући се на поставке св. Августина: човечанство је једна целина, коју је Бог основао и којом се монархиски управља; оно је мистичко тело, један народ, једна држава. Као небески господар, Бог је на земљи престављен и оличен у папи; као поглавар земље, Бог је пак оличен у цару; ова двојица су дакле Христови намесници и то један духовни а други световни поглавар. Другим речима, симболично престављени са два мача, црква и Свето римско царство су били једна иста ствар са два лица¹³⁾.

Али није требало дugo па да се појави сукоб између духовне и световне власти. Папство оличено у Гргуру VII, који

¹²⁾ В.: Е. Нис, Порекло Међународног права, стр. 15.

¹³⁾ В.: op. cit.: стр. 20.

прокламова „Maledictus homo qui prohibet gladium suum a sanguine“, тражило је за себе првенство. Црква почиње да сматра да царство, које је само „највиши израз световне црквене власти“, зависи од св. столице. Папа је претпостављени цару, дакле „цар над царевима“. У оваквим тврђењима канонисте су ишли још и даље, тврдећи да папа може у свако доба и ма из којих побуда збачити цара. Али у низу оваквих неозбиљности најнеобузданја је била прокламација Гргора IX, који је захтевао да папа буде неограничени универзални господар света и то како свих ствари тако и свих личности.

С друге стране појам царства развијале су цивилисте, нарочито гласатори, који су још од XII века, покушавали да апсолутистичко учење Римског права пресаде на феудални систем. За дивљење су, за оно време, на пример тежње реформаторске политике Фридриха II, који је хтео да под истим врховним поглаварством уједини Немачку и Италију а да папску власт ограничи на поље чисто верске делатности. Идеја јединства под монархијом одушевила је била и јендог Дантеа, чију тезу, заступану у делу „De Monarchia“ можемо резимирати по његовим речима: „Највише биће је највеће јединство а највише је јединство највише добро“. Он даље тврди да је мир највеће добро а зајемчити га може само царство. Дантеових једномишљеника било је много; такав је на пример и ауторитет једнога Бартолуса или Пјера ди Бао.

Упоредо са заоштравањем сукоба папства и царства о превласт, изазивају се и велике научне дискусије о односима цркве и државе. Ово је питање за Средњи век било од капиталне међународно правне важности. И ако то данас изгледа чудновато, јер се црква данас не може супротставити држави у међународноправном смислу, не треба губити из вида да је у Средњем веку Ватикан имао, баш као држава а не само као резиденција црквеног поглавара, далеко значајнију улогу него што је данас има.

Првобитно само борба о „власт над целим светом“, борба папства и царства претворила се најзад у питање о односу црквене и државне власти у оквиру државне управе. Попут су се у одбрану световне власти ставили уговори као што је био Виљем Окам, Јован Париски, Марсилије Падовански, Јован Жандонски и доцније Џон Виклиф, могло се с разлогом очекивати да ће папство подлећи у борби. Побеђени, папе су се морале некако рехабилитовати; у том циљу сви поменути писци беху проглашени за јеретике. Али то папској свемоћи у исто време зададе последњи удар: као реакцију, написаše Марсилије из Падове и Јован Жандонски књигу „Defensor pacis“, чија је основна теза била у

томе да су мир и јединство највеће добро човечанства, као и сваке заједнице понаособ, али да они имају много непријатеља, од којих је папство највећи. Успех ове књиге био је најречитија победа световне политике над теократским цезар-папизмом.

Сем ове моралне победе, било је још већих користи од радова назначених научника. „С Окамом и Марсилијем зачела се нова праведна и плодоносна мисао о државној самоуправи. Већ на основу тога, што су заступали и проповедали, долазили су они на мисао о сабићу, коегзистеницији, самоуправних група; они су се нашли пред појмом о узајамним правилима и дужностима, у које сад више није улазио никакав верски појам; они су се уздизали до појимања Међународног права, које треба да је као и право појединачних држава, ослобођено верских спута“¹⁴⁾.

8

ХРИШЋАНСТВО И РАТ

Христова наука била је до душе миротворна, али Јеванђеље не одбациваше рат апсолутно. Но како је хришћанство осуђивало убијање ближњега, противило се такође и употреби оружја; стога је рат у најранијем Средњем веку имао много портивника међу црквеним оцима. Св. Августин је пак највише допринео да се успостави идеја о законитости рата. Он признаје да рат наноси велика зла, жали што тако бива и препоручује умереност у борби, али, каже, позитивни дух надвлађује осећање, те допушта да и прибегавање оружју може бити правично.

Али како је феудалном Средњем веку, борбеном и рушилачком, била потребна нека разумна кочница, хришћанство је и у социјалном и у политичком смислу било заиста творачко и спасавајуће са неким својим забранама, као што је на пример била забрана ратова међу хришћанима.

За помирење рата с хришћанским идејама имају великих заслуга и чувени Оноре Боне, са својом ученицом Христином Пизанском. Они су то мирије врло духовито изводили, као вешти правници, говорећи: „Заиста ратовање није зла, него је по себи добра и добротворна ствар, јер рат по својој правичној природи не смера на друго што, до на то да прометне кривицу у разлог, да сведе раздор у мир, баш као што прописује Св. Писмо“. Усто Боне додаје, да је рат легална ствар, јер „истиче из међународног, канонског, грађанског и природног права“¹⁵⁾.

¹⁴⁾ В.: Е. Нис, Порекло Међународног права, стр. 47.

¹⁵⁾ В.: H. Bonet, L'arbre des batailles.

Али поред свих његових заслуга за јуриспруденцију, овде треба нарочито истаћи историску улогу коју је одиграло хришћанство у историји међународноправне праксе, уносећи више хуманости у међународне односе, проглашавањем својих начела о једнакости, љубави и браству међуљудима и народима.

9

ПРОПАГАТОРИ МИРА

Можда више него икад, у Средњем веку се идеалисало и расправљало о потреби мира међу људима. Но сем тога, било је и практичних пропагаторских и миротворних покушаја. У првом реду ту покушаји су чињени од стране хришћанске цркве и то непосредно, на пример стварањем Божјег примирја (*treuga Dei*) и посредно, преко извесних врло активних калуђерских редова, нарочито доминиканаца и фрањевица. Чак и сами јеретички покрети имали су често пацификаторских тенденција, као што је на пример био случај с покретом Белих Покрајина.

Али и ван цркве, међу самим грађанством (*vulgus*-ом) било је веома значајних миротворних покрета, као што је било оснивање браства „Браће мира“, на иницијативу једног обичног столара; или још занимљивији покрет италијанских градова, који је, на свечаном скупу 1233 год., донео резолуцију о „општем умирењу“, с тим да сви они, који би изневерили задану реч, имали би „да се предаду мучењима пакла“.

И у науци се такође осетио пацифистички покрет. Тако већ крајем XI века пише Ив д' Шартр: „У Христовом царству, не треба да буде више неслоге и раздора“. Доцније, Никола Кис, каже: „Сваки владар, цар и краљ, врши јавну службу, која је установљена на општу корист а општа корист је мир“.

Из свега овога види се да је већ у раном Средњем веку било много пропагатора идеје мира, а у познијем још више, и да је њихов рад донео значајне користи развитку Међународног права; али се ипак мора приметити да се тек у Новом веку, почевши од хуманизма и ренесанса па даље до данашњих дана, идеја мира дошавши до својих кулминативних тежњи, уобличила у извесне одређене контуре, какве би било могуће и у реалности замислити.

ЗАКЉУЧАК

После свега излагања, у коме смо се трудили да буде пречишћено питање о постанку Међународног права; у коме је дискутовано о чиниоцима при његовом формирању; пошто је расмотрен значај и улога Међународног права у Средњем веку и пошто смо се најзад, ређајући факта из историје Међународног права у Средњем веку, упознали с његовим тадашњим стварним стањем, научном обрадом и фактичком применом, нека буде допуштено да, на основу личног мишљења а у наслону на познате позитивне научне резултате, који су нам овом приликом били доступни, можемо повући следеће консеквенце: Међународно право није постојало у Старом веку; оно је створено комплексним дејством примарних и секундарних фактора у формирању Међународног права, чији су се стварни резултати реализовали тек у Средњем веку; шта више тада је оно живело — истина неинтензивно — али је ипак било обрађивано у ондашњој правној науци, било, затим, практично примењивано и најзад, врло често, поштовано. Теоријски потпуно остварено Међународно право, а и практично у знатној мери, у данашњем смислу те речи, творевина је Новог века. Високи степен своје еволуције оно је доживело у новијем времену, у форми институције Међународног суда у Хагу и Друштву народа у Женеви.

Савремене пак генерације треба непосредно да стоје пред последњим задатком, који треба да буде круна сјајне еволуције Међународног права у историји човечанства, као једнога од најдостојнијих продуката људског ума. Тадаја датак је кодификација Међународног права, као и осигурање примене његових принципа, срећствима организованог вршења права, у смислу формирања опште свести о поштовању међународноправних обавеза; дакле припремање терена за општу и консеквентну примену легализованих утврђених начела Међународног права, али под гаранцијом сигурних санкција.

*

Завршавајући своје предавање, са темом сличном наслову ове студије, 7 децембра 1935 год., на Правном факул-

тету у Београду, пред једним ширим аудиторијумом својих колега, писац ових редова рекао је од речи до речи:

„Треба ли све то (в. горње) очекивати у скорој будућности? Да ли се треба, после тога, надати скром остварењу међународноправних идеала, а то значи: сложно и легално решавање свих међународних односа, дакле у крајњој консеквенцији, општи и трајни мир?...“

То су питања која нам се одмах намећу и натерују нас да поверијемо да нема ничег актуелнијег од давања одговора на њих.

Али можда је боље уздржати се од тога. Можда време није никад текло живље него данас. Оставимо зато будућности да нам на све то да одговора, а она не изгледа баш сувише удаљена!“

Једва је прошло три године отада а догађаји су дали за право пишчевом наслућивању. Но потврда, и таква каква је била, истовремено је поткрепила и основну тезу ове студије о скорошњости Међународног права као дисциплине и као праксе, као и о факту да се оно још увек налази у формирању; то доказују и недавна демантовања оних међународноправних принципа који су се сматрали већ утврђеним, од стране савремених догађаја и фактичких стања.

Данас пак догађаји више не демантују него руше резултате вековне борбе за легализовање међународних односа.

Али иако актуелни пожар прети да уништи принципе Међународне Правде, судбоносно наговештавајући правојачега као основ регулисања односа у будућности, нас нико није у стању да одврати од уверења да ће Међународно право успети да се поново подигне из сопственог пепела; да ће његове норме бити искључиви регулатор Новога Времена, чији протагонист треба да буде слободан и културан човек — дакле не варварин; најзад, да ће тада сигурније санкције Међународног права бити у стању да ефикасно спрече сваки покушај рушилаца Међународне Правде, т. ј. да ће и малим народима, подједнако као и великим, бити гарантовано право на слободан и самосталан живот и развитак.

Београд, 1941 године

Драгомир В. Ђеровић

35002

